

I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК І303.42 + 303.094.71(477)«20»

Володимир Попик

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІСТИКИ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ХХІ СТ.

Розкрито значення біографічних досліджень і довідкових біографічних видань як важливої частини національної гуманітарної науки та культури, що безпосередньо пов'язана з ідейними засадами життя українського суспільства, глибиною системою його цінностей, духовними запитам громадянства, які на кожному етапі історичного розвитку визначають спрямування біографічних студій, інтереси науковців і читачів біографічної літератури, формування діапазону досліджуваних історичних постатей, визначення форм і методів накопичення матеріалів. Висвітлено тенденції розвитку сучасної вітчизняної біографіки в її зв'язках із проблемами суспільно-політичного вибору України, пошук громадянського ідеалу, дилемою вибору між елітарно-олігархічною та демократичною моделями розвитку країни. Показано, що формування загальнонаціональних, регіональних, галузевих і проблемно-тематичних електронних біографічних науково-інформаційних ресурсів сприяє загальному піднесенню гуманітарної культури суспільства.

The significance of biographical studies and reference biographical publications as an important part of the national humanitarian science and culture that is directly connected with the ideological principles of the Ukrainian social life, its depth system of values, spiritual demands of the citizens that define the direction of biographical studies on every stage of historical development, the interests of scientists and readers of biographic literature, the forming of the range of historical figures being investigated, the defining of forms and methods of accumulated materials is revealed. The trends of the development of the current national biographical studies in their connections with the problems of social and political choice of Ukraine, the search of the national ideal, the dilemma of choice between the elite-oligarchic and democratic models of the development of the country are explained. The forming of nationwide, regional and branch problem and subject electronic biographical scientific and information resources is shown to help the raising of humanitarian culture of the society.

Стрімкий розвиток біографічних досліджень в Україні впродовж років незалежності, зростання широкого громадського інтересу до них обумовлюють необхідність глибокого аналізу глибинних причин, чинників і наслідків цього важливого явища, здобутків і недоліків. Адже зрозуміло, що біографічне знання є не лише галуззю гуманітарної науки, а й важливою частиною національної культури, суспільно-політичного, інтелектуального та духовного життя. Більше того, воно безпосередньо стосується світоглядних, ідеологічних засад суспільства, глибинної

системи його цінностей. Є підстави стверджувати, що національна біографіка не лише працює на потреби науки, освіти, культури, а й справляє доволі багатоплановий вплив на формування національної та громадянської свідомості співвітчизників, їхніх історичних уявлень і політичних уподобань, життєвих переконань і моральних цінностей, соціальної психології. Проте справді глибоких наукових досліджень в цій галузі бракує. Автор перших ґрунтовних в роки незалежності України досліджень з історії та теоретичних проблем біографіки, засновник Інституту біографічних досліджень В.С. Чишко встиг лише намітити загальні обриси проблеми, не вдаючись до її аналізу [1].

Упродовж останніх 10–15 років в літературній і суспільно-політичній публіцистиці чимало сказано про позитивне значення біографічних публікацій, які за загальним визнанням сприяють відродженню національної пам'яті, поверненню суспільству забутих і замовчуваних імен співвітчизників, вихованню патріотизму, любові до Батьківщини. Однак в науковому плані питання про те, яку конкретно роль відіграє біографічна інформація в навчці та в суспільстві, в чому полягають механізми її функціонування та впливу, які тенденції в цій сфері спостерігаються, в яких оптимальних формах і для чого вона повинна накопичуватися, для кого і як розповсюджуватися, хто є її споживачем — в соціальному, освітньому, віковому, професійному розрізах, які історичні постаті цікавлять спеціалістів і простих читачів, що вони шукать в їхніх біографіях і багато інших запитань залишаються на наш час все ще не тільки не вирішеними, але й недостатньо заявленими.

Серед нерозроблених проблем на першочергову увагу заслуговують також дослідження глибинних світоглядних та ідейних засад вітчизняної історичної біографіки та словниково-довідкової біографістики, які впродовж століть були підґрунтям формування вітчизняної біографічної традиції, її національної своєрідності та несхожості з біографічними традиціями інших народів, основою розробки теоретичних і методичних приписів біографічної науки, визначали і визначають спрямування її розвитку.

Спираючись на результати напрацювань, здійснюваних в Інституті біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського в межах вивчення теоретичних і методичних засад української біографістики, робити із формування національних біобібліографічних інформаційних

ресурсів, спробуємо хоча б в загальних рисах окреслити деякі з поставлених питань¹.

Немає сенсу заперечувати, що масиви зібраних і опублікованих в найрізноманітніших формах історико-біографічних даних в всьому світі належать до числа найбільш важливих національних гуманітарних інформаційних ресурсів. Вони не лише репрезентують історію та культуру певних народів і держав в іменах їхніх достойників, а й на загал формують своєрідний колективний портрет націй, великих соціальних груп, поколінь, відображаючи найістотніші риси та закономірності національного буття впродовж віків.

Значення біографічних інформаційних ресурсів для обґрунтування та підтвердження національної ідентичності, тягlosti національної історії, органічного спадкового зв'язку сучасності з минулим, а отже, для утвердження патріотичної свідомості та громадянської солідарності, відчуття власної причетності людини-громадянина до історії та культури свого народу, важко переоцінити. У сучасному українському суспільстві за велінням часу на перше місце виходить волюва, самостійна, відповідальна за себе та за країну особистість. Співвідносячи себе з представниками попередніх поколінь, користуючись зразками їхнього життя, вона розбудовує систему духовно-культурних і суспільно-політичних координат своєї діяльності, власного життєвого шляху, здобуваючи в цьому духовну опору і тим самим діяльно утверджуючи себе [2]. Саме в цьому глибокому особистісному зацікавленні, на нашу думку, полягає визначальне соціально-психологічне підґрунтя нинішнього піднесення інтересу до творів біографічного жанру в Україні.

Історія, дана в іменах великої когорти її видатних діячів, завжди і скрізь пропагується як предмет національної гордості, підтвердження спроможності й успішності нації серед інших народів і держав — суб'єктів цивілізаційного процесу. Широта і різноманітність історико-біографічної інформації, якою володіє нація, не лише засвідчує вагомість її внеску до світової історії та культури, а й вказує на розвиненість соціальної структури, яка на певних історичних етапах сягає такої повноти соціально-економічного, політичного та культурного розвитку, що не тільки дає змогу людині реалізуватися та до-

---

¹ У найбільш загальних обрисах авторові вже доводилося звертатися до цього явища [2, с. 16–17].

сягти успіху й визнання, а й вимагає і висуває на передній план у всіх сферах суспільного життя величезну кількість осіб діяльних, самостійних, різнобічних, талановитих.

Водночас, цілком природним є те, що не лише пантеони визначних національних героїв, а й самі уявлення щодо значно ширшого загалу достойників, які заслуговують на пам'ять прийдешніх поколінь, у кожного народу якісно відмінні й перебувають, так би мовити, у різних площинах. Вони визначаються як національним досвідом минулого, глибинними ментальними установками, світоглядними уявленнями, неповторними для кожного народу, так і пануючими в суспільстві на певних етапах ідеологічними чинниками, соціальними, політичними та культурними інтересами, орієнтаціями значних суспільних груп.

Є народи, в офіційному національному пантеоні яких чільне місце посідають державці-завойовники, полководці, а в загальному масиві «пересічних героїв» — військовики, учасники воєн; у інших, як то в українців чи інших народів, які зазнали в минулому національного поневолення, превалюють борці за національне визволення, національну духовність, рідну мову та культуру. Існують нації, які пишуться насамперед подвигами та родовитістю своєї аристократії, й такі, для яких історичне минуле важливе іменами видатних підприємців і винахідників — рушіїв економічного прогресу, або й представників усіх соціальних верств (якщо «національний пантеон» достатньо демократичний).

Відкритим суспільствам притаманно найбільше пошановувати імена тих, хто діяльно розбудовував матеріальний, соціальний і духовний світ у найрізноманітніших їхніх виявах, сприяв суспільному та культурному поступові, піднесенню нації: державних діячів і вчених, митців і підприємців, винахідників і релігійних провідників, тих, хто боронив вітчизну і освоював далекі краї. Водночас, панування ідей свободи та рівності, цінності кожної окремої особи у відкритих суспільствах сприяє формуванню доступних загалові велетенських за обсягами друкованих, а нині — й електронних, меморіалів, що охоплюють представників практично всіх сфер людської діяльності, розкриваючи їхні персоналії у всій неповторності людських долі та індивідуальностей, відповідно до обсягових можливостей біографічних видань різних видів і призначення².

---

² Про велетенські масштаби національних біографічних меморіалів свідчать чисельні параметри найвідомішого серед світових електронних біографічних

Натомість суспільствам замкненим, недемократичним притаманне підпорядковане ідеологічним постулатам подання біографічної інформації, як ретельно розподіленої за рангами офіційної ієрархії діячів, жорстко дозованої та пензурованої, директивно обмеженої за кількістю імен, які можуть згадуватися на рівні загальнодержавних і регіональних енциклопедій, словників і довідників, місцевих видань, а також надто формалізованої, такої, що на передній план обов'язково висуває політичні оцінки, певні «кліше» та типологічні ознаки, на шкоду розкриттю власне індивідуальних біографічних даних і просопографічної інформації, що могла б розкрити живий портрет і людську неповторність реальної особи. Так, в радянські часи для довідково-біографічної літератури абсолютно обов'язковими були ідеологічні кліше на кшталт: «професійний революціонер», «видатний діяч партії і держави», «член КПРС», «учасник Великої Вітчизняної війни», «нагороджений державними нагородами», «член Спілки письменників», або ж, в негативному плані: «буржуазний» історик, письменник і далі, в напрямі нагнітання опіоного негативізму — «буржуазний націоналіст», «ворог народу» тощо³. Закритими циркулярами визначалися

нарково-інформаційних систем Всесвітнього біографічного архіву, або Всесвітньої біографічної інформаційної системи — World Biographical Information System (WBIS). Започаткований в 1982 р. (спочатку на мікрофішах) главою німецького видавничого дому «K. G. Saur Verlag GmbH» професором Клавсом Герхардом Завром, він складається з окремих національних, тематичних і регіональних біографічних архівів. У завершеному вигляді WBIS має охоплювати 35 національних і регіональних або регіонально-культурних (скажімо, античного світу, радянський тощо) біографічних архівів в 46 частинах. Уже в 2005 р. в WBIS нараховувалося 2.28 млн. оригінальних біографічних статей про 5 млн. осіб (зокрема, власне повних біографічних статей із усіма необхідними даними — на 1.3 млн. осіб, а також стислих, неповних біографічних довідок (згадок) — на 3.8 млн. осіб). Найбільшим із оприлюднених на 2005 р. в Інтернеті в межах WBIS національних біографічних архівів була перша серія Американського — АВА I, що містить 500 тис. статей, присвячених 300 тис. персоналій, взятих із 367 друкованих джерел в 629 томах, опублікованих із 1702 по 1952 рр.. Того самого року в мережі Інтернет з'явилася друга черга — АВА II (215 тис. статей, 172 тис. персоналій із 135 джерел в 138 тт., опублікованих із 1888 по 1974 рр.). За Американським за своїми чисельними параметрами вприттв ідуть Німецький і Британський біографічні архіви. Майже не поступаються їм електронні біографічні архіви інших країн Західної Європи, що є безпосереднім відображенням першорядного місця, яке посідає особа в системі європейських цінностей, уваги до представників усіх сфер суспільної діяльності [3; 4].

³ Проблему дефініцій, ідеологічних кліше та термінологічного ряду енциклопедичних і словникових біографічних видань загалом в Інституті біографічних досліджень НБУВ плідно досліджує С.М. Ляшко [5].

переліки осіб, яких взагалі було заборонено згадувати в друкованих виданнях.

Для біографічної справи внутрішньо конфліктних суспільств характерною є паралельна розбудова різномірних за своїми світоглядними, ціннісними засадами ретроспективних меморіалів. У них є місце і офіційним, і, якщо буде коректним так сказати, «протестним» за складом персоналій системам. Особливо яскраво це виявилось в російській і радянській біографіці, твори якої й досі зазвичай переважають в бібліотеках і на книжковому ринку сучасної України. У даному разі традиційно, хоча й дуже химерно, переплелися та поєдналися між собою офіційно-державницький в своїй основі напрямок, сформований на утвердження та пропаганду ідей «величчя Росії» (в варіантах «великого Московського царства», «неділимої Російської імперії», «братерського СРСР», зрештою — «Росії крізь тисячоліття»), її всеслов'янського та всесвітнього політичного та культурного значення (численні книжкові серії, словниково-довідкові видання, присвячені царям і царедворцям, воєначальникам, сановникам, родовитій аристократії, а стосовно радянського часу — державним і партійним лідерам та функціонерам, зокрема й найбільш «невдобозабуваемим», як колись влучно сказав Т.Г. Шевченко про генерал-губернатора Бібікова), та цілком протилежні йому за своїми ідейними і культурними засадами ліберально-демократичне та народницьке спрямування, породжені духовним спротивом російської інтелігенції віковому пригніченню. Герой останніх — талановитий представник народу, інтелігент, діяч культури, митець, духовно незалежний від держави громадянин, в багатьох випадках — жертва тоталітарної системи. Найбільш повно це виявилось в протестному за своїми ідейними витоками культі великих російських поетів: від Олександра Пушкіна до Володимира Маяковського, з особливим притиском на трагізм їхньої долі в протистоянні тоталітарній владі. Культурний і інтелектуальний рівень цієї частини російської біографічної літератури на загал є незрівнянно вищим, хоча і в першій групі (яку ми умовно називаємо «офіційною») трапляються ґрунтовні аналітичні праці, спрямовані на певне нове прочитання історичного минулого, переоцінку цінностей.

Задля розкриття мети нашого дослідження важливо відзначити, що нині численні біографічні праці та спогади про Сергія Єсеніна, Анну Ахматову, Марину Цветаєву, Осипа Мандельш-

тама. Бориса Пастернака опинилися на одних книжкових полицях із грубезними томами про Миколу II, Сталіна, Берію, кривавими одкровеннями Судоплатова. Саме це є чи не найбільш наочним відображенням різноманітності світоглядних засад сучасної російської біографіки, і, водночас, — її пілісності. Можемо, звичайно, припустити, що читачька аудиторія російських біографічних видань різного спрямування дуже відрізняється за своїми культурними та соціально-політичними орієнтаціями, освітніми, віковими, професійними параметрами. Це було б цілком нормальним явищем. Утім, авторів не вдалося поки що знайти соціологічні дані щодо цього ні по Росії, ні по Україні, де російська книжкова біографіка та її електронні аналоги набули значного поширення. Натомість, для України, особливо її східних та південних регіонів, а також Києва, соціологічні опитування читачької аудиторії російської біографіки, безперечно, були б дуже корисними, особливо при одночасному комплексному (і порівняльному) дослідженні аудиторії української та російської біографіки на загал. Вони могли б дати чимало суспільно важливої інформації про глибинні духовні процеси, що відбуваються в різних верствах українського соціуму.

Повертаючись до теми сучасної російської біографіки, слід зазначити, що, не зважаючи на певну тенденційність окремих видань і видавничих напрямів, вона відповідає поставленим перед нею суспільством і російською державою завданням, відіграє значну та, здебільшого, позитивну роль в формуванні патріотичної національної свідомості російських громадян, розвитку сучасної гуманітарної культури російського суспільства, особливо, якщо згадати про відносно дешевизну та широкую доступність книжки читачеві, великі тиражі та наявність багатьох, прекрасно щодо поліграфії оформлених книжкових серій, а також розвиненість електронних мережевих бібліотек.

Водночас, безперечно важливим позитивним явищем є спроби наших російських колег осмислити та показати крізь призму біографіки все реальне та трагічне різноманіття російської історії як цілісність. Зокрема, дуже чітко даний підхід простежується на сторінках сучасних енциклопедій і біографічних словників, біографічних альманахів. За радянських часів подібне було неможливим, навіть коли врахувати, що російських дослідників і видавців цензурно-ідеологічні перепони торкалися значно меншою мірою, ніж українських. Найбільш поверховий огляд новітніх російських видань створює враження, що сучасна

російська біографіка, зокрема й словниково-довідкова, значно органічніше охоплює та синтезує весь діапазон проблем і явищ російської (і радянської) історії, беручи до уваги різні політичні, ідейні табори, «білих» і «червоних», ніж українська — наш національний. Йдеться, насамперед, про непримиренне протистояння поглядів на політичне минуле України по лініях Схід — Захід, комуністи — національно-патріотичні сили. Okремо слід відзначити, що російська книжкова та словниково-довідникова біографіка традиційно охоплює і весь діапазон світової історії та культури, стаючи важливим елементом їхнього освоєння, зокрема й для українців (поки немає тому ради), оскільки ми як нація лише починаємо самостійне в інтелектуальному плані опанування досягнень світової цивілізації.

Загалом слід зазначити, що в історичному та сучасному розвитку російської біографіки, її світоглядних, ідейних засадах, є чимало такого, що потребує від українських дослідників якомога глибшого вивчення задля врахування всього її позитивного (і негативного також) досвіду в ім'я піднесення власної, української біографіки як важливої складової нашої національної гуманітарної науки та культури.

Та зрозуміло, жодним чином не можна залишатися осторонь того, що російська книжкова (а в останні роки й електронна також) біографіка від початку за своєю тематикою і обсягами тиражів розрахована зокрема й на зарубіжжя, насамперед, на простори колишнього Радянського Союзу, що вона несе відчутне ідеологічне навантаження, яке далеко не відповідає інтересам розвитку національної свідомості, культури, політичної консолідації суспільства в Україні, Білорусі та інших пострадянських державах. Okрім того, сюди спрямовується з Росії література переважно «середнього» за своїм рівнем, популярного характеру, розрахована здебільшого на невибагливого масового читача, особливо ті верстви, серед яких поширеними є ностальгія за втраченою «наддержавою», «твердою рукою» тощо. У цьому можна наочно пересвідчитися, оглянувши книжкові крамниці та «розкладки» на Сході та Півдні України, особливо в Криму, куди українознавча література майже не потрапляє і де подібні російські видання є практично монополістами завдяки своїй масовості, виступаючи таким чином тенденційним знаряддям консервації та «пробудження» старої імперської свідомості. Цікаво, що та сама література, збалансована в багатих київських книгарнях різноманіттям

новітніх українознавчих видань, психологічно зовсім не справляє такого враження, а навпаки, засвідчує можливість інформаційного вибору, конкуренції ідей, тісного історичного переплетіння культур. Хоча і в Україні загалом, і в Києві зокрема також видається чимало біографічних праць, альманахів, довідників, перейнятих якщо не відверто «імперським», то яскраво «малоросійським» синдромом: скажімо, ностальгією за старим губернським Києвом як провінційним «російським містом», «центром Юго-Западного края», без видимих виявів українського національного життя.

Не враховувати викладені явища і тенденції при аналізі сучасного стану, світоглядних засад, перспектив розвитку української книжкової та словниково-довідкової біографіки, біографічних науково-інформаційних ресурсів було б дуже необачно. Хоча б тому, що реалізація завдань розвитку сучасної вітчизняної біографістики — майже «згорнутої» в радянські часи галузі гуманітарного знання, розпочалася в роки незалежності України не з чистого аркуша: вплив старої російської та російської радянської історичної та літературної біографіки, її ідейних засад, теоретичних напрацювань, самої практики підготовки біографічних видань і книжкових серій, довідкової, енциклопедично-словникової літератури відігравав не менш, а в чомусь і більшу роль, ніж традиції української національної біографіки кінця XIX–початку XX ст., або біографіки діаспорної. Інакше і не могло бути, оскільки власний оригінальний досвід був значною мірою обмеженим, мало відомим і багато в чому застарілим. За таких умов саме російська історична та літературна біографіка й досі продовжує відігравати для нас роль об'єкта наслідування, хоча нині все відчутнішим стає внутрішнє відштовхування, що спонукає до дієвої конкуренції й утвердження української біографіки та історичної біографістики, як її теоретичної основи, на самостійних шляхах розвитку, багато в чому відмінних і оригінальних.

За цих обставин було б цілком логічним звернути увагу також на історичну й літературну біографіку та словникову біографістику іншої сусідньої країни, не менш тісно пов'язаної з Україною своїм минулим, культурою, а також людським потенціалом — Польщі. В її досвіді, який теж пильно вивчається українськими вченими, зокрема й науковцями Інституту біографічних досліджень НБУВ [6–8], є чимало такого, що за світоглядними засадами типологічно зближує шляхи розвитку

польської та української біографіки, завдання формування біографічних науково-інформаційних ресурсів. Насамперед, витоки розвитку польської біографіки, як і української, сягають часів бездержавного існування, боротьби за національне визволення та самоствердження. Це обумовило загальну національно-патріотичну, значною мірою виховну спрямованість польської біографічної літератури, прагнення дослідників-істориків і літераторів до розкриття через персоналії гідних всенародної пам'яті поляків насамперед тих сторінок історії, що пов'язані зі славними і трагічними подіями вітчизняного минулого, шляхетністю та патріотичною жертівністю співвітчизників, внеском поляків в європейську та світову історію і культуру. Відсутність протиріччя між державницьким офіціозом і суспільними устремліннями, яке мало місце (і то — незначною та несуттєвою мірою) лише в десятиліття «народної демократії», обумовило органічний характер польської біографіки. Та й вона, зрозуміло, має певні суттєві вади, типологічно притаманні й українській, на що необхідно звертати увагу, піклуючись про розвиток вітчизняної біографістики. Насамперед, це відчутний «надлишок» в польській біографії елементів національно-романтичного міфу, який в більшості старих європейських націй вже давно відійшов в минуле. До цього додається й певна недостатність узагальнюючих словниково-довідкових біографічних ресурсів, які б з належною повнотою відобразили історичне багатство людського потенціалу Польщі. Великий Польський біографічний словник (Polski Słownik Biograficzny) — перша і єдина в національній історії спроба, видання якого розпочалося ще в 1935 р., залишається незавершеним до цього часу [9: 10].

На загал, польська біографіка повною мірою відображає прагнення поляків попри всі історичні обставини в явити себе цілісністю, створити колективний портрет народу. На жаль, не зважаючи на всю важливість для українських біографістів, польський біографічний досвід відомий в нас переважно лише спеціалістам та нечисленним представникам гуманітарної інтелігенції. Тож він не має в Україні такого ні прямого, ні опосередкованого впливу, як російський. Польські біографічні видання на українському книжковому ринку практично відсутні, їхня потенційна читальська аудиторія обмежується головним чином представниками нечисленною в сучасній Україні польської етнічної спільноти та професійними дослідниками.

Проте, досвід польської біографіки цінний для України насамперед ще й тим, що засвідчує, наскільки історико-біографічна інформація здатна відігравати справді національно-мобілізуючу роль, психологічно, зразками самовідданості та героїзму, допомагати формувати національну свідомість, консолідувати націю за дуже несприятливих політичних обставин, зміцнювати уявлення про нерозривну єдність всіх регіонів батьківщини, долати болючі комплекси, пов'язані з трагічними подіями, втратою національної державності, іноземним поневоленням, згуртовувати для вирішення проблем доленосної ваги.

Подібні ідеологічні, суспільно-політичні та культурні завдання, історично значно складніші, багатовимірніші та відповідальніші, ніж у народів із всталеною національною державністю, розвинутим національним життям, сформованим широким діапазоном професійної науки та культури, від самих своїх витоків виконувала біографіка і в Україні. Історичні умови визначили її розвиток не лише як галузі гуманітарного знання та чинника культурного й інтелектуального розвитку людини, але як важливого явища суспільно-політичного життя, пов'язаного з самою серцевиною національного самосвідомлення, боротьбою за національне самоствердження. Показово, що однією з основоположних підвалин українського національного міфу (без якого не може існувати жодна нація) є трагізм людської долі Великого Кобзаря та його жертвене служіння Україні, на яких постала національна свідомість кількох поколінь українців. Віддзеркалюючись у долях інших наших великих співвітчизників, це створило ситуацію, коли життєпис набув в українській культурі значення більшого, ніж просто опис життєвого шляху — відчутно сакралізованого змісту. Людські трагедії мільйонів українців у ХХ ст. ще більше посилили таке героїко-трагічне розуміння, загалом притаманне українському національному світосприйняттю.

Романтико-героїчна парадигма української біографіки бере початок від самих витоків українського Національного відродження. В центрі уваги дослідників першої половини — середини ХІХ ст. — Дмитра Бантиша-Каменського, Миколи Маркевича, Михайла Максимовича, Іван Срезневського, Осипа Бодянського, а згодом Володимира Антоновича — закономірно були майже винятково постаті найвизначніших борців проти іноземного поневолення — гетьманів, полководців, героїчних козацьких ватажків, ієрархів православної церкви, непримирен-

них письменників-полемістів, імена яких стали на той час знаменом невмирущості національного духу.

Але вже в другій половині—наприкінці ХІХ ст. розвиток національної свідомості та виразно демократична, народницька зорієнтованість української національної ідеї, що формувалася на той час, утвердження загального народознавчого спрямування української гуманітарної науки, стимулювали стрімке зростання інтересу дослідників до неординарних постатей із всіх без винятку шаблів суспільної ієрархії, до особи, незалежно від її походження та соціального стану, інтересу, що визначався лише визнанням особистого внеску певної людини в історію та культуру України. Це зумовило формування досить широкого дослідницького діапазону української біографіки, в поле зору якої потрапили вже сотні та тисячі імен співвітчизників: діячі суспільно-політичного і національно-визвольного рухів, культури, літератури та мистецтва, освіти, науки і техніки, господарства. Від останніх десятиліть ХІХ ст. українська історична та літературна біографіка впевнено розвивалася як багатожанровий (короткі біографічні розвідки, науково-популярні історико-біографічні та літературні нариси, наукові статті, матеріали до біографій, публікації документів), різноманітний за проблемно-тематичним спрямуванням потік публікацій. В умовах гонінь проти української культури він мав значний громадський розголос, став важливим явищем суспільного життя. Можемо з певністю стверджувати, що демократичні світоглядні парадигми української національної біографіки загалом утвердилися саме в той час, хоча буремне ХХ ст. і внесло до них свої корективи.

Поступово, не без впливу тогочасної російської словникової біографістики, вже досить потужної на той час своїми надбаннями та досвідом, а також досягнень західноєвропейської науки та видавничої справи, в середовищі українських гуманітаріїв викристалізувалася ідея широкого збору та систематизації біографічних матеріалів і формування таким чином загальнонаціонального ресурсу біографічної інформації, покликаного всебічно розкрити історико-культурний потенціал української нації, основні віхи її поступу. Він мав бути втілений в тематичних, галузевих, регіональних словниках і довідниках, нарешті, як в всіх розвинених націй, — в великому національному біографічному словникові.

Певними підступами до вирішення цієї важливої в суспі-

льно-політичному та науковому плані проблеми були: спроба випуску В.Б. Антоновичем, О.І. Левицьким і В.О. Бепом каталогу колекції історичних портретів із зібрання В.В. Тарновського «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах» (1883); видання підготовленого під керівництвом В.С. Іконнікова «Біографічного словника професорів і викладачів імп. Університету Св. Володимира» (К., 1884), що нараховувало 144 біографії та 87 автобіографій і авторизованих біографій; публікація впродовж 80–90-х рр. ХІХ ст. історико-генеалогічних студій О. Лазаревського «Очерки малороссийских фамилий» та «Люди старой Малороссии» [1, с. 111–114].

Уперше програму створення фундаментального біографічного словника, який би за своїм значенням наближався до загальнонаціонального зводу біографічної інформації, в 1886 р. виклав на сторінках «Киевской старины» П.С. Єфименко [1, с. 115–116], хоча справжнім ініціатором проекту великого біографічного словника відома дослідниця С.М. Ляшко вважає В.Б. Антоновича, який виступив із цією ідеєю ще в 1874 р. [11, с. 262]. Не зважаючи на те, що реалізувати його в 90-х рр. ХІХ ст. групі українських істориків, літераторів та краєзнавців під керівництвом В.Б. Антоновича та його учня М.С. Грушевського (В.І. Шербина, І.М. Каманін, М.П. Василенко, А.І. Істомін, О.Г. Лотоцький, С.О. Єфремов, Г.Л. Берло, К.М. Мельник, В.М. Доманицький, Г.П. Ямпольська та багато інших) не вдалося (рукопис «вчорні» було доведено лише до літери «К», за іншими спогадами — до «О», з обсягом до 200–300 персоналій на кожну літеру, на чому робота призупинилася за браком сил) [11, с. 263], діяльність «гуртка Антоновича», безперечно, сприяла розвитку й утвердженню ідеї формування національних історико-біографічних ресурсів як максимально широких за охопленням імен, демократичних і патріотичних за ідейними засадами, позбавлених того елітарно-аристократичного забарвлення, що традиційно було притаманним російській словниково-біографічній літературі. Це знайшло, зокрема, відображення в опублікованих наприкінці ХІХ–початку ХХ ст. численних словниково-біографічних виданнях навчальних закладів України, зокрема Харківського (понад 400 біографій) та одеського Новоросійського університетів, Ніжинського історико-філологічного інституту, Колегії Павла Галагана, Київської першої гімназії та Харківської гімназії (короткі біографії 2200 випускників за 100 років: 1805–1905) [12:13], а

також у словникових та біобібліографічних працях І.Ф. Павловського, М.Ф. Комарова, М.Я. Арістова [14: 151⁴ і, не меншою мірою, — у багатотомній «Історії України-Руси» Михайла Грушевського, що містила величезний для свого часу обсяг біографічних матеріалів стосовно представників всіх соціальних верств українського народу⁵, у численних працях львівських колеґ М.С. Грушевського, згуртованих навколо НТШ.

Закладені наприкінці ХІХ ст. демократичні традиції формування довідкових біографічних видань як зводів біографічної інформації про значну кількість українських діячів, зокрема, й мало відомих, були згодом успадковані та розвинуті в нових історичних умовах, коли зі створенням у 1918 р. Української академії наук, за ініціативи Д.І. Багалія, А.Ю. Кримського, Г.Г. Павлуцького та Є.К. Тимченка, відновилася робота над фундаментальним біографічним словником діячів Української землі. Програма підготовки словника, розроблена В.Л. Молзалевським, що за своїм науково-методичним рівнем не втратила значення дотепер, передбачала висвітлення на його сторінках біографій як діячів загальноукраїнського, так і регіонального, місцевого значення, часом скромних за своїми досягненнями, призабутих [17], зокрема й представників етнічних меншин. Зважаючи на те, що академічна Біографічна комісія в умовах постійного звуження простору наукового пошуку не змогла реалізувати свої задуми і на початку 30-х рр. була розгромлена владою, а її матеріали значною мірою було розпорошено, нині практично неможливо однозначно оцінити кількісні та змістовні параметри національного біографічного зводу, над яким вона працювала. А це дуже важливо для розуміння ідейної спрямованості словника, широти охоплення матеріалу, за якою проступає або елітарна або демократична концептуальна спрямованість. Наведені свого часу В.С. Чишком дані про те, що комісією було зібрано картотеку на 50 тис. осіб, біографії яких передбачалося внести до словника [1, с. 119] (тобто значно більше, ніж у «Русском биографическом словаре» за редакцією О.О. Половцова, або «Энциклопедическом

---

⁴ Узагальнену характеристику названих праць дав В.С. Чишко [1, с. 115–217].

⁵ Показчик імен до «Історії України-Руси» (на жаль, далеко не повний), укладений під керівництвом Я.Р. Дашкевича у Львівському відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України складає окремий додатковий том до здійсненого згаданим інституту фототипічного перевидання цієї праці [16].

словаре» Брокгауза і Єфрона), на жаль, не підтверджуються прямо іншими документальними матеріалами та нашими розрахунками, заснованими на сучасному досвіді роботи Інституту біографічних досліджень НБУВ. Йдеться, очевидно, про кількість карток із посиланнями на джерела, яких могло бути зібрано по декілька на одну особу. Та хоч би як, первісний концептуальний задум словника був грандіозним. За своїм обсягом, характером подання матеріалу та демократичною, народознавчою ідейною спрямованістю він мав би відповідати кращим європейським зразкам тієї доби і, безперечно, за умов реалізації вивів би вітчизняну гуманітаристику на принципово новий рівень, забезпечивши її надійним історико-біографічним підґрунтям. Після його появи замовчування імен українських діячів, не лише першорядних, а й порівняно мало відомих, регіонального, місцевого значення, було б неможливим.

У 20-і рр. ХХ ст. було зроблено й інші помітні кроки на шляху формування систематизованих національних біобібліографічних ресурсів. Українським науковим інститутом книгознавства двома випусками опубліковано частину напрацьованих П.М. Поповим «Матеріалів до словника українських граверів» (К., 1926 та 1927) [1, с. 119, 218]. До 10-річчя Жовтневої революції О. Лейтесом та М. Яшеком підготовлено довідник «Десять років української літератури. 1917–27» (Х., 1928), в якому авторами-впорядниками було здійснено серйозну спробу розкрити широкий діапазон персоналій українських письменників новітньої доби⁶.

Значно меншу увагу, певно тому, що історико-партійна тематика радянського часу набила оскомину, нині приділяють іншому, але на наш погляд, не менш показовому досвідові широкомасштабних історико-біографічних пошуків 20-х рр. минулого століття — діяльності т. зв. «Істпартів» — української частини «Комісії для збирання і вивчення матеріалів з історії Жовтневої революції та історії Російської комуністичної пар-

---

⁶ Нині в Інституті біографічних досліджень НБУВ С.М. Ляшко підготовлене оригінальне дослідження цього видання: Біобібліографічний покажчик «Десять років української літератури (1917–1927)» А. Лейтеса і М. Яшека як джерело української біографістики // Ляшко С. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ–40-і рр. ХХ ст.): Нариси історії. – Запоріжжя: Дике поле, 2006. – С. 53–71.

тії», створеної в 1921 р. в Харкові, а також її численних місцевих органів, формуванню ними змістовних інформаційних баз про діячів революційного руху (починаючи від середини XIX ст.), підготовці матеріалів до великого біографічного словника (з середини 20-х рр. — всесоюзного проекту). Зібраний українським Істпартком впродовж десятиліття певної свободи історичних студій величезний масив біографічної інформації лише незначною частиною був опублікований на сторінках журналу «Літопис революції», в регіональних збірниках, в перших випусках започаткованого виданням в 1927 р. біобібліографічного словника «Деятели революционного движения в России», який було задумано як меморіал великої когорти активних учасників визвольного руху в колишній царській Росії. З висоти історичного досвіду сучасної доби та робота, на наше глибоке переконання, безперечно заслуговує на інтеграцію до методичного та джерельного арсеналу новітньої української національної біографістики.

На жаль, в наступний період, з початком масових політичних репресій і до середини 50-х рр. практика видання довідково-біографічної літератури в центральних видавництвах СРСР вимушено звужила кількість вмішуваних персоналій (в союзних республіках — до самого мінімуму). Проблематика біографічних словників і довідників змістилася в найнейтральніші з політичного погляду площини — висвітлення діяльності видатних учених в галузі природничих і технічних наук, «прогресивних» письменників минулого, революційних демократів. Інформація про ширше коло діячів української історії та культури, особливо учасників національного руху, стала з ідеологічних міркувань по суті закритою, утаємниченою. Її ресурси продовжували формуватися тепер вже в надрах каральних установ, партійних і державних органів, і лише в наш час знову стають надбанням дослідників і широкої громадськості. Про ґрунтовну монографічну розробку біографічної проблематики за таких умов взагалі не йшлося.

У час сталінських гонінь проти української культури основними осередками систематичної праці зі збору й опрацювання біобібліографічних матеріалів стали інституції, створені вченими Західної України та на еміграції. Їхній досвід практичної роботи теж мав велике значення для формування світогляд-

них, ідейних, методичних засад сучасної української біографістики, зокрема — словниково-довідкової. Основним досягненням на цій ниві за межами радянської України в 30-і рр. стало видання підготовленої головним чином зусиллями НТШ львівсько-коломиїської «Української Загальної Енциклопедії», що містила найдокладніше на той час зведення стислих біографічних даних про вітчизняних діячів історії та культури [18]⁷.

Одночасно в Празі в 30-х—на початку 40-х рр. зусиллями Дмитра Антоновича та Симона Наріжного. Музеєм визвольної боротьби України було зібрано понад 1 млн. документів та експонатів, що містили величезний обсяг біографічної інформації про численних діячів Української революції та політичної еміграції. Результати цієї роботи лише частково було опубліковано в виданнях Музею та 600-сторінковій книзі Симона Наріжного «Українська еміграція» (Прага, 1942) із 830 документальними світлинами [20]⁸. Значна частина фондів архіву-музею збереглася і, хоча й розпорошена по різних архівосховищах, стала доступною сучасним дослідникам.

Після Другої світової війни формування національного біографічного зводу було продовжене під керівництвом Володимира Кувійовича, Данила Струка та, пізніше, Аркадія Жуківського в межах підготовлених і виданих Європейським осередком НТШ тритомної Енциклопедії українознавства, побудованої за систематичним принципом (т. зв. ЕУ-1), а потім десяти томної абеткової ЕУ-2, що містила найбільш повний (хоча й не завжди точний за фактичними даними) збір біографічних статей, зокрема й численні імена, які детально замовчувались в радянській Україні. Працюючи в дуже обмежених умовах, не маючи доступу до важливих документальних джерел, автори й упорядники ЕУ були свідомі важливості своєї місії — дати світові систематизовані, докладні та об'єктивні дані про Україну, її діячів, що дослідникам в радянській Україні за умов ідеологічних обмежень було недоступно⁹. Як позитив, що має велике значення для формування виважених ідейних і методичних засад сучасної української довідкової біографістики, слід відзначити, що ЕУ, на відміну від переважної частини книжково-

---

⁷ Загальну характеристику цього видання дано в роботі О. Романіва [19].

⁸ Друга частина праці Симона Наріжного опублікована в Києві лише в 1999 р..

⁹ Історію створення Енциклопедії Українознавства та її концептуальні засади висвітлено в роботі О. Романіва [19].

журнальної біографістики української діаспори, загалом не була притаманна різка політизованість, звичка оцінювати особу, її діяльність, насамперед із ідеологічних засад.

Праця вчених української діаспори досягла бажаного результату. Саме випуск «Енциклопедії українознавства» став одним із вагомих чинників, що змусив радянське керівництво після XX з'їзду КПРС знову розгорнути підготовку «Української радянської енциклопедії», розпочату було, але швидко згорнуто в першій половині 30-х рр., а згодом і чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України» (Інститут історії АН УРСР), які, не зважаючи на замовчування з ідеологічних міркувань багатьох імен, містили багатий науково вивіреним масив біографічних статей. Видання зазначених енциклопедій, будучи на загал визначним досягненням вітчизняної науки та культури, виявом демократизації суспільно-політичного життя, стало значним проривом і в справі формування біографічних науково-довідкових ресурсів. Щоправда, принцип добору імен до енциклопедій є дещо іншим, ніж до біографічних словників. Енциклопедії за самою своєю природою більш «елітарні», вони розкривають усі сфери людської діяльності через найвищі досягнення, найвідоміші імена, відокремлюючи їх від більш широкого «підґрунтя». Проте усвідомлення цього відкрило шлях для підготовки та видання цілої низки більш докладних за охопленням матеріалу галузевих енциклопедій¹⁰, словників і довідників, багатотомних праць, що містили важливі проблемно-тематичні сегменти інтегрального національного історико-біографічного інформаційного ресурсу¹¹. Академією наук УРСР було розгорнуто видання книжок започаткованої ще в 1958 р. і продовжуваної в наші дні біобібліографічної серії «Бібліографія вчених Української РСР». Значний потенційний інтерес, насамперед, як явище української культури, становила й заснована в 1966 р. серія літературних і науко-

---

¹⁰ Шевченківський словник: У 2-х т. – К., 1976 – 1977. (відп. ред. Євген Кирилюк), що концептуально був задуманий як енциклопедія, та, зважаючи на ідеологічно-цензурні вимоги, висунуті з Москви, видрукований в стислому вигляді під назвою «словника».

¹¹ Див., скажімо: Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. — К., 1973, що містив анотований «Алфавітний іменний покажчик», в якому вперше, насамперед завдяки беззастережному авторитетові В.І. Шинкарука було поновлено в широкому науковому обігу чимало імен представників української філософської та суспільно-політичної думки.

во-популярних біографій «Життя славетних» (із 1972 р. — «Уславлені імена») [1, с.125]. Та розгорнути її в повну силу, зважаючи на ідеологічно-цензурні перепони, не вдалося. Від початку 60-х рр., часто долаючи численні цензурні перепони, почали з'являтися ґрунтовні монографічні біографічні дослідження, що розширювали проблемно-тематичний діапазон української біографіки [1, с. 125, 219]¹².

Принципове значення мало також започаткування, за ініціативою тодішнього заступника Голови Ради міністрів УРСР, нині академіка НАН України П.Т. Тронька, багатотомного енциклопедичного видання «Історія міст і сіл Української РСР», на сторінках якого вперше були широко оприлюднені багато тисяч імен співвітчизників — діячів регіонального, місцевого рівня, митців, учасників революцій і воєн, працівників промисловості, сільського господарства. Не зважаючи на зумовлену часом певну тенденційність у доборі (та замовчуванні) імен, у книгах «Історії міст і сіл...» виразно виявилось притаманне українській гуманітаристиці (хоча й не артикульоване на той час у повний голос) прагнення повернути історії її людські виміри, «заселити» минуле реальними персонажами та створити інформаційний ресурс, який охоплював би події та значну масу імен співвітчизників на різних рівнях — від областей, міст, до окремих сіл включно. Щодо цього багатотомник відчутно відрізнявся від формально-схоластичних за своїм характером книжок серії історій місцевих партійних організацій КПУ, хоча і вони містили значну кількість нових, раніше не згадуваних, імен.

Недостатньо оціненими, на наш погляд, сучасними дослідниками залишаються також численні видання 60–70-х рр. ХХ ст., присвячені героям і учасникам Великої Вітчизняної війни¹³. Вони, безперечно, ввели в науковий і громадський обіг значну кількість імен із самої товщі народу, у зв'язку з чим залишаються цінним джерелом для створення національного біографічного зводу, хоча, з іншого боку, можливо в найбільш концентрованому вигляді явили собою заідеологізований, парадно-

---

¹² Серед біографічних монографій радянської доби слід окремо відзначити: *Хинкилов Л.Ф.* Тарас Григорьевич Шевченко. — 3-е изд. — М. 1966; *Брандис Е.П.* Марко Вовчок. — М., 1968; *Махновець Л.Є.* Григорій Сковорода: Біографія. — К., 1972.

¹³ У 60–70-х рр. нариси про Героїв Радянського Союзу — вродженців краю було видано по всіх областях України.

шаблонний тип зразкового «життя» радянського патріота, позбавленого живих рис індивідуальної людської біографії.

Проте на загал історико-біографічні дослідження, як найближчі до проблематики українського національно-культурного та національно-визвольного рухів, і в 60–70 рр. належали до числа найбільш жорстко контрольованих ідеологічними та цензурними органами — і то як республіканськими, так і союзними. Здійснювалися вони в край обмеженому діапазоні. Нечисленні спроби дослідників (В.Т. Полек, П.П. Ротач, І.Г. Шовкопляс, О.М. Апанович, Я.І. Дзира, Ю.А. Пінчук, В.Г. Сарбей, Л.Г. Москвич та інші автори) вийти за межі окресленого компартійно-ідеологічними установами кола, призводили до тих чи інших репресивних заходів. Нерідко наукові та науково-популярні видання вилучалися з обігу, бо містили одне-два заборонене ім'я чи мали «ідеологічні недоліки». Така доля спіткала, зокрема, створений В.Т. Полеком «Біографічний словник письменників Прикарпаття», наклад якого було знищено в 1964 р. і який знову побачив світ лише в 1996 р. [21: 1, с. 121–122, 219]. У 1971 р., майже наприкінці публікації (на літері «Ю») було зупинено видрук в «Архівах України» підготовленої П.П. Ротачем словниково-біографічної «Літературної Полтавщини», унікальної за кількістю нових імен, введених в словниковий фонд: всього авторів вдалося опублікувати тоді 577 персоналій [22: 1, с. 123].

Зрозуміло, за таких умов не було простору для розвитку теоретичних і методичних досліджень в галузі української біографіки. Це істотно позначилося на хаотичності, недостатньому методичному рівні історико-біографічних публікацій 80-х–початку 90-х рр. ХХ ст., коли суспільно-політичне піднесення нарешті відкрило простір для повернення забутих і замовчуваних імен співвітчизників. Як наслідок, значна кількість біографічних публікацій «перебувальної» доби та перших років незалежності України опинилися за межами гуманітарної науки, не привносячи науково обґрунтованого знання, хоча їхнє актуальне суспільно-політичне та культурне значення для того часу не можна заперечувати. У багатьох публікаціях відчувався брак чітких сучасних світоглядних орієнтирів, що загрожувало вітчизняній біографії повторенням ходіння по «зачарованому колу» давно віджилих стереотипів: ідеологізованих оцінок і одномірного, схематичного зображення особистості; романтичної героїзації козацької старшини; етнізації національної істо-

рії: зображення долі українських діячів, як невпинного страждання від «метафізичного», містичного зла, привнесеного сусідніми державами: наголошення на «нереалізованості» потенціалу особистості; протиставлення «національно свідомого» Заходу України «несвідомому», «зрусифікованому» Сходові тощо.

Як завжди буває за доби бурхливих соціально-політичних змін, різкої переоцінки цінностей і емпіричного пошuku нових шляхів, питання світоглядних, теоретичних, методичних засад української біографіки, значення її історичних традицій і досвіду, а також про першочергові та перспективні, більше віддалені завдання, місце та роль біографіки в сучасній Україні як явища науки та культури, суспільно-політичного життя, були визначені та почали науково вирішуватися з певним часовим проміжком, коли вже нагромадився необхідний матеріал для аналізу нової ситуації. Перші вітчизняні ґрунтовні праці з біографіки та історичної біографістики, що з'явилися в перехідний період (О.Л. Валевський, І.Я. Лосієвський, В.С. Чишко) [23–25, 1], були присвячені насамперед аналізу базових понять, історичного досвіду, визначенню чітких перспектив розвитку біографічної науки і, природно, не могли розв'язати всі реально поставлені на той час життям проблеми. Так, фундаментальна монографія В.С. Чиска «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» була написана ще до справжнього «буму» біографічних публікацій та початку ери відкритих для користувачів електронних біографічних науково-інформаційних ресурсів.

Та все ж, в попереднє десятиліття в українській біографіці і, можливо, насамперед в її словниково-довідковому напрямі, яким опікується історична біографістика, виразно проступили й окремі кризові явища, що мають світоглядне підґрунтя та вимагають пильної уваги. Їхнє джерело слід шукати в площині, де історична біографіка перетинається з проблемами сучасного болісного суспільно-політичного вибору України між елітарно-олігархічною та демократичною моделями розвитку, з пошуками суспільством справжніх громадянських ідеалів. У другій половині 90-х рр. ХХ ст. та в перші роки нинішнього, — саме в той час, коли громадській думці України настійливо нав'язувалися ідеї виняткової ролі національної еліти в розбудові державності, — на видавничій практиці відчутно позначилися офіційно-державницькі ідеологічні впливи та вимоги олігархічно-кланового режиму, який всілякими засобами утверджував свою

зверхність над інститутами громадянського суспільства, а також прагнення нелегітимних в своїй основі новоявлених економічних і політичних «еліт» до легітимізації шляхом механічного «прилучення» імен своїх представників до скрижалів багатівкової історії та культури України. Ця ситуація породила численні, видані з великою претензією, парадно-офіційні так звані «золоті книги» української еліти (загальнодержавного, та ще нижчого ґатунку — обласного, міського та районного масштабу), де поряд із біографіями справжніх героїв нашої історії та світочів культури, а також персоналіями поважних учених і митців сучасності, опинилися «життя» нових господарів України. Такі речі, безумовно, є профанацією національних цінностей і саме так були сприйняті широкими верствами української інтелігенції. Зрозуміло, навіть в межах подібних книг історикам-біографістам подекуди вдалося написати чимало цікавих, якісних із методичного погляду науково-популярних біографічних нарисів про достойників минулого. Слушну для розвитку вітчизняної словникової біографістики роль відіграла і постановка, в процесі роботи над подібними виданнями, питань щодо відбору імен до першої сотні, трьохсот, п'ятисот, тисячі найважливіших діячів, котрі можуть репрезентувати минуле України, пошук оптимального балансу між представниками різних сфер людської діяльності, шляхів стислого розкриття життєписів засобами історичної есеїстики, органічного залучення до українського контексту діячів неукраїнського походження, добору іконографічного та допоміжного ілюстративного матеріалу. Проте загалом бізнесово-комерційний стиль підготовки таких видань диктував свої вимоги: суб'єктивізм і заперечення необхідності концептуальної визначеності та цілісності книг, знеособлення авторів, відверто проголошуваний курс на компіляторське ремісництво. Показово, що наукова громадськість діаспори від початку зустріла такі видання здебільшого негативно, як «типово совєцькі». Досягти бажаного результату в прославленні сучасної «еліти» ініціаторам проектів теж не вдалося, бо сам матеріал зумовлював кардинально відмінні підходи в відборі імен і висвітленні життєписів представників справжньої еліти минулого, приналежність до якої утверджена результатами їхньої діяльності та громадською думкою, і сучасних фігурантів. Зрозуміло, то були книги без читачів.

Безумовно, інформаційно-іміджева книжкова продукція, присвячена діячам сучасності, не лише має право на існування,

а навіть конче необхідна, але без подібної хворобливо-штучної прив'язки до історико-меморіальної літератури. Виняток можуть становити хіба що книги, присвячені сучасним діячам науки, літератури, мистецтва, культури, тобто галузям, де суттєво важливим є виявлення традицій, творчої наступності та органічного зв'язку поколінь, але їхня проблематика і без того перебуває поза сферою іміджево-рекламної літератури.

Іншим явищем, яке вимагає подолання, є невиправдана консервація в українській словниково-довідковій літературі, історичних збірниках та краєзнавчих альманахах жанру белетристичного, популярного біографічного нарису. З'явившись у другій половині ХІХ ст., коли біографічні відомості про більшість героїв нашої історії тільки-но починали збирати, часто в якості першої біографічної розвідки, популярний нарис був органічною частиною здобутку біографічної науки. Велику позитивну роль цей жанр відіграв і за часів «перебудови» 80-х рр. ХХ ст. та у наступні важкі роки становлення незалежної української державності, коли йшлося про відродження історичної пам'яті народу, повернення багатьох незаслужено забутих і замовчуваних імен співвітчизників. Та нині, будучи в переважній частині продуктом більш чи менш майстерної компіляції, не вносячи нічого нового у розвиток джерельної та фактологічної бази, зазвичай позбавлений бібліографічних посилань, нарис все більше стає повторенням одного й того самого, добре відомого раніше, тобто виявом тупцювання на місці. На наше переконання, короткий біографічний нарис нині має право на існування або як суто популярний, освітянський, розрахований на певну аудиторію і, відповідно, опрацьований із врахуванням вимог сучасної педагогіки та вікової психології (до чого, як правило, дуже далеко), або як біографічне філософське есе, що окреслює нові грані розуміння певної особи, результатів її діяльності, місця в історичному та культурному процесі. Однак, право на створення подібних есе мають лише справді глибокі дослідники.

Яскравим внаочненням «холостого ходу» біографічно-видавничої справи нині стають все нові й нові перевидання біографічних збірників на зразок «100 імен», «300 імен» і т. ін., що видаються на комерційних або спонсорських засадах, нерідко з метою реклами меценатів або громадсько-політичних організацій. Актвальної, науково опрацьованої інформації вони, за рідкісними винятками, не містять: в своїй основі є калькою з російських комерційних загальноосвітніх серій не дуже висо-

кого злету і повинні розглядатися практично повністю за межами наукової біографічної довідкової літератури. Поява перших із них в 90-х рр., безумовно, мала позитивне значення і була схвально зустрінута громадськістю. Проте нині подібні книжки своє пізнавальне та виховне завдання вже виконали і вичерпали себе. Слід зважити, що видання подібних «сотенників» завжди вимагає певної уніфікації подання матеріалів, а досягти цього при висвітленні біографій осіб, які працювали в різних сферах людської діяльності, дуже важко: кожна з них вимагає своїх підходів, структури та обсягів біографічних нарисів. Окрім того, напрацювання, здійснені в Інституті біографічних досліджень НБУВ, зокрема в зв'язку з урядовим проектом створення в Києві Алеї видатних діячів України, засвідчили, що «сакральну» кількість — числа кратні 100 взято за основу збірників абсолютно штучно. Вона зовсім не є репрезентативною для розкриття пантеону видатних національних діячів або представників якоїсь певної сфери людської діяльності. Для кожної нації більше відповідним реаліям її історії та культури є добір скажімо 10–20, або, в ширшому плані — 30–50 найвизначніших представників. Поза цими числами крайній, не підкріплений ніякими ґрунтовними аргументами, суб'єктивізм в відборі зникає лише після 300–350 імен [26]. Це доводить, що і популярні, і наукові збірники будуть корисними лише маючи певне конкретно визначене вузьке проблемно-тематичне або регіональне спрямування, пізнавальну та наукову новизну, а кількість згадуваних в них персоналій не повинна обумовлюватись будь-якими наперед визначеними «круглими» числами — їм повинні визначати, з одного боку, — сам матеріал, характер його викладу (стиль, обумовлений призначенням видання, обсяги біографічних нарисів тощо), з іншого, — організаційні можливості упорядників і видавців. Поки що, публікація «сотенників» переростає в видання надрукованих зі ще більшим розмахом «трьохсотенників», «п'ятисотенників», «тисячників».

Проте, можемо з приємністю констатувати, що провідні шляхи розвитку української біографіки впродовж останніх 10–15 років пролягли поза згаданими вище мало перспективними напрямками. Ще з початку 90-х рр. по всій країні розгорнулася підготовка численних біографічних та генеалогічних збірників, словників і довідників, бібліографій біографічних праць — регіональних, галузевих, тематичних, іноді присвячених окре-

ним установам, організаціям, навчальним закладам, розрахованим на введення до наукового обігу якомога більшої кількості імен [27–34]. Трохи пізніше з'явився і кількісно зростає потік історико-біографічних та літературно-біографічних монографій [35–41]. Опубліковано нові покажчики фондів, зокрема особових, архівів і бібліотек України, які суттєво розширюють біобіографічні науково-інформаційні ресурси України¹⁴.

Ці новітні досягнення вітчизняної історико-біографічної науки вимагають глибокого осмислення. Лише певною мірою такий аналіз здобутків вітчизняної історичної та літературної біографіки, а також словниково-довідкової біографістики, ідейних, теоретичних та методичних засад сучасної біографічної науки, завдань і перспектив її розвитку здійснено в працях Інституту біографічних досліджень НБУВ, матеріалах наукових конференцій, що відбулися в Києві та низці регіонів України [42: 43: 2].

Принципово важливим зрушенням останніх років є також те, що розгорнулося видання насичених персоналіями галузевих енциклопедій. Уже видано друком шеститомну «Юридичну енциклопедію», що містить докладні відомості про життєвий шлях відомих вітчизняних правознавців минулого та сучасності, 4 томи «Енциклопедії історії України» (до «КОМ» включно). Завершено підготовку до видання I тому «Шевченківської енциклопедії» в 4-х томах, розгорнуто роботу над «Франківською енциклопедією». Потроху відновлюється підготовка Української літературної енциклопедії, перші томи якої, видані ще в радянські часи, з огляду на нові реалії, конче потребують переробки та нового перевидання. Підготовку серії енциклопедій, присвячених окремим галузям культури та мистецтва, започаткував Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені М.Т. Рильського. Заслужовує на відновлення робота над «Енциклопедією української діаспори», лише один том якої зміг побачити світ [44].

Нарешті, неопіненним внеском в розвиток сучасних національних біографічно-інформаційних ресурсів є вихід в світ перших 6-ти томів «Енциклопедії сучасної України» (охоплюють часовий проміжок між останніми десятиліттями XIX та

---

¹⁴ Серед них слід відзначити покажчики Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Відділу рукописів Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України.

початком ХХІ ст.), які, не зважаючи на відчутну незбалансованість біографічної частини, поряд із відомими іменами містять величезну кількість таких, які раніше ніколи не згадувалися в словниках, довідниках і науковій літературі, взяті з першоджерел, або запропоновані численними кореспондентами упорядників енциклопедії з регіонів, що є принципово важливим прогресивним методом формування словників (реєстрів імен) енциклопедичних і довідкових біографічних видань¹⁵.

У підсумку, ми є свідками того, як на противагу елітарним і етатистським тенденціям, українські вчені-гуманітарії, біографісти та краєзнавці-аматори від самих перших років незалежності зробили все, щоб спрямувати розвиток української біографіки в традиційно притаманне вітчизняній гуманітаристиці демократичне, народознавче річище. В біографічній літературі вдалося уникнути неприйнятної духові українського громадянства шляхецько-аристократичного вхилу: біографіка та генеалогія української козацької старшини та дворянства вивчаються в реаліях їхньої ролі в історичному та культурному поступі України, без тієї екзальтованої хворобливої фетишизації, якої дворянська проблематика, без перебільшення, набула в сусідній Росії. Значною мірою подолано успадковані від минулого рангово-номенклатурні підходи до формування реєстрів імен довідково-біографічних видань. Центральним героєм української біографіки та персонажем історико-біографічних довідкових видань стала національно свідома, патріотично налаштована особистість — інтелігент, вчений, митець, освітянин, громадський діяч, воїн, борець за національне визволення — всі ті, хто своєю працею, громадянською позицією та самовідданим служінням справі зробили реальний внесок в розбудову України, різних сфер її суспільно-політичного, державного, соціально-економічного та духовно-культурного життя.

Протягом останнього десятиліття вітчизняна біографістика поступово позбувається успадкованих від радянських часів та літератури української діаспори традицій оцінювати постаті минулого крізь призму певних наперед визначених ідеологічних стереотипів, різко поділяючи їх на позитивні та негативні.

---

¹⁵ Уже 1-й том «Енциклопедії сучасної України» (К., 2001), в якому вміщено понад 1570 біографічних статей (здебільшого про наших сучасників і зарубіжних діячів), задав біографічній частині нової енциклопедії параметри, які можна порівнювати з сучасними зарубіжними зразками. Історична частина (померлі діячі) ЕСУ також дуже вагома, хоча й має помітні прогалини.

вірних синів України та її ворогів, героїв і зрадників. Більше того, вона сама чимало сприяє вивільненню гуманітарного знання загалом від схематизму старих змоглядних поглядів. Змінився і стиль викладу матеріалів. Усе більше місце в біографічних виданнях посідають елементи просопографії, що дають змогу розкривати персоналії в усій стереоскопічності їх людських вимірів, динаміці особистісного розвитку. У найрадикальнішій формі прагнення до реконструкції реальних, позбавлених ідеологічних нашарувань і «забронзованості» історичних постатей, а, отже, й до осягнення вітчизняного минулого в усій його складності та суперечливості виявилось в працях, позначених впливом ідей європейського постмодернізму, спрямованих на «деконструкцію» усталених міфів і стереотипів (С.Д. Павличко, Н.М. Яковенко, О.П. Толочко та ін.).

Водночас, принципово важливою світоглядною засадою сучасної української біографістики, утвердженою значною мірою теоретичними напрацюваннями Інституту біографічних досліджень НБУВ, стало визнання цілісності українського світу в усіх його трагічних протиріччях і суперечностях, протистоянні політичних сил, різноманітних і різновекторних соціальних і регіональних вимірах, в всьому поліетнічному, багатомовному та культурному розмаїтті [1, с. 129–148; 45, с. 6–18]. Це обумовлює її широкий дослідницький діапазон: від князівських і аристократичних родів, ієрархів церкви до діячів революційного руху, від борців за національну незалежність до функціонерів радянського партійного апарату, від всесвітньо відомих учених до винахідників, які не мали наукових регалій. В Україні вивчається і висвітлюється в біографічній літературі діяльність представників усіх політичних таборів, несумісних і конфліктних між собою в межах кожної історичної доби, хоча, слід визнати і певну кон'юнктурну зосередженість молодих науковців на постатях представників національно-культурного та національно-визвольного рухів, істотно зменшення уваги до діячів радянських часів, що певною мірою суперечить інтересам історичної науки. Українська біографістика охопила представників усіх станів, соціальних верств суспільства: від князів, козацької старшини, дворянства, провідних промисловців і підприємців — до найдемократичніших прошарків — селянства, рядового козацтва, купецтва, міщанства, робітників, народної інтелігенції.

Не менш важливим в світоглядному розумінні теоретичним

і практичним досягненням стало вироблення принципів висвітлення в біографічних виданнях і довідковій літературі біографій діячів неукраїнського походження шляхом органічного включення їх в контекст життя українського поліетнічного соціуму, або життєдіяльності громад етнічних меншин України [46]. Зрозуміло, ці принципи до кінця остаточно ще не утвердилися. Але, принаймні, про «етнічну чистоту» українських біографічних словників, як то було на початку 90-х рр., вже не йдеться. То були рудименти старої романтичної свідомості, яка намагалася перенести уявлення доби «Галицького П'ємонту» в наш час, породжуючи тим самим ілюзорний світогляд. У реаліях, України без поляків, євреїв, росіян, татар, греків ніколи не було. І саме українство в своїх найважливіших питомих рисах сформувалося значною мірою завдяки міжетнічним взаємодіям.

Серйозним здобутком вітчизняної біографіки в роки незалежності є і те, що здебільшого вдалося позбутися синдрому меншовартості, пригніченості українства, що тяжів над нами тривалий час. Усі пам'ятають, як від видань 60-х рр. і до самої середини 90-х рр. ХХ ст. в багатьох біографічних працях наголошувалося на стражданнях українських діячів під ударами російського царату, демонізувався образ Росії та СРСР там, де в ньому не було жодної потреби. (Так, на сьогодні в Росії нерідко демонізується образ України та Польщі). Нині ці ламентатії вже здебільшого витіснені позитивним викладом діянь українських достойників, що і повинно було статися із здобуттям Україною незалежності.

Важливим позитивним надбанням української біографістики слід вважати також поступовий відхід від національно-політичної та примітивізованої «педагогічної» заангажованості, прямолінійних уявлень про те, що біографія «має виховувати». Твір біографіста радше має допомогти читачеві навчитися розуміти іншу людину, іншу епоху, шукати спільне та відмінне, тим самим вчитися розуміти себе та наш час. Тобто, справді йдеться про виховання, але не шляхом дидактики та моралізаторства, а через піднесення всієї гуманітарної культури особи. Проте ці завдання української біографічної науки ще вимагають розбудови належного теоретичного та методичного підґрунтя, зокрема в напрямі поєднань зусиль біографістики та педагогіки, вікової психології, культурології та інших наук.

Провідною ідеєю новітньої вітчизняної біографістики, що відображає світоглядні парадигми сучасного українського сусп-

пільства, стало формування зусиллями багатьох дослідницьких колективів, окремих учених і аматорів-біографістів і краєзнавців якомога повніших національних ресурсів біобібліографічної інформації, які б в сукупності стали влячною ланиною пам'яті нинішніх поколінь своїм попередникам, створили широкий розмаїтий колективний портрет нації, ввібравши дані про діячів, які зробили внесок в розвиток різних сфер життя України на різних рівнях: загальнонаціональному та регіональному, локальному, місцевому; вихідців із України, яким належав помітний внесок в історію та культуру інших народів, політичних емігрантів із зарубіжжя, іноземців, які вивчали українську культуру та пропагували її за кордоном. Такі засадничі підходи, що є виявом гуманістичних традицій українського суспільства, європейського розуміння цінності людського життя, відповідальності особистості, неповторності кожної окремої людини, в найбільш концентрованому вигляді викладені в теоретичних напрацюваннях Інституту біографічних досліджень НБУВ, працях провідних учених-біографістів із регіонів, їхніх виступах на всеукраїнських і регіональних конференціях із біографістики та енциклопедично-словникової справи.

Реалізація завдань, що стоять нині перед українською біографістикою може здійснюватися лише в взаємодії учених всіх регіонів України, різними, але взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними потоками: в вигляді публікації біографічних нарисів і есеїв, наукових статей і документальних публікацій, монографій, видання біографічних і біобібліографічних словників і довідників, створення електронних баз біографічних даних. Важливо зберегти це різноманіття, адже біографічна продукція розрахована на читачів різного віку, освіти, професії, життєвого досвіду, уподобань. Волночас, вкрай важливо піднести науково-методичний рівень публікацій: він в нас, особливо в регіонах, іноді дуже недостатній. Необхідно стимулювати підготовку глибоких персонологічних досліджень, зокрема — біографічних монографій. Та слід домагатися, щоб вони були присвячені не лише постатям першорядної ваги, а сміливо виходили на другі та треті лави — маловідомих учених, педагогів, громадських діячів, літераторів. Це істотно розширить уявлення про діапазон явищ і постатей української історії та культури.

Нарешті, вимогою часу є створення значних за обсягом електронних баз і бібліотек із проблем біографістики — і глобальних, таких як Український національний біографічний архів (УНБА), над яким нині працює Інститут біографічних

досліджень НБУВ спільно з Українським мовно-інформаційним фондом НАН України [2, с. 22–26; 47], і який, в середньочасовій перспективі, має охопити, за нашими приблизними розрахунками, не менше 40–50 тисяч персоналій¹⁶, а також — регіональних, і вчзько локальних, і проблемно-тематичних. Ми всі повинні розуміти, що живемо в особливий час — на зламі доби книжкової культури і культури електронної, мережевої інформації. Вплив гуманітарної науки на молоде покоління лише тоді буде достатнім, коли ми впевнено заволодіємо національним віртуальним інформаційним простором.

1. *Чушко В.С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. — К.: БМТ, 1996. — 239 с.

2. *Попик В.І.* Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів // Українська біографістика. Зб. наук. праць. — К., 2005. — Вип. 3.

3. World Biographical Information System Online. The most extensive biographical online library. (Online). — K. G. Saur Verlag; Thomson. — www.saur.de/wbis-online — Р. 4, 8–10.

---

¹⁶ Відредаговані та підготовлені ІБЛ НБУВ на цей час до друку Реєстри імен до Українського біографічного словника, що мають стати основою створення УНБА, охоплюють: на літеру «А» — близько 1 тис. імен, «Б» — до 3 тис., «В» — 1.9 тис., «Г» та «Ґ» — разом до 2.7 тис., «Д» — до 1.8 тис.. Такі обсяги відповідають середньому співвідношенню імен на різні літери абетки в вітчизняних енциклопедіях, словниках та довідниках, де кількість імен і середні масиви біографічного тексту на «А» — «Д» складають трохи менше чверті загальної кількості. Завважимо при цьому, що робоча (службова) база імен «Українська біографістика», нагромаджена Інститутом біографічних досліджень НБУВ, є ширшою за своїми обсягами. Для порівняльної оцінки кількісних параметрів створюваного УНБА із вже існуючими електронними біографічними архівами європейських країн, створеними вже згадуваним німецьким видавничим домом ЗАУР, зазначимо, що лише перша черга Британського біографічного архіву — ВВА I, тобто країни, чисельність населення якої можна коректно співвідносити з нашою, охоплювала 168 тис. персоналій (World Biographical Information System Online. The most extensive biographical online library. (Online). — K. G. Saur Verlag; Thomson. — www.saur.de/wbis-online. — Р. 8). Російський біографічний архів (РВА), який за своїм змістом становить найбільший інтерес для українських дослідників, доведений до часів завершення громадянської війни, охоплює 85 тис. осіб (www.shpl.ru/shpage.php?menu=527), а його безпосереднє продовження — Радянський біографічний архів (BASU), що має бути оприлюднений в Інтернеті після 2006 р. задуманий упорядниками в кількох частинах, а отже, має бути не меншим. 11 квітня 2000 р. в інтерв'ю радіостанції «Ехо Москви» К. Завр назвав число 220 тис. імен, але, очевидно, йшлося про загальні параметри Російського біографічного архіву та Біографічного архіву Радянського Союзу. (Інтернет-сторінка радіостанції «Ехо Москви»: <http://echo.msk.ru>).

4. Попик В.І. Всесвітня біографічна інформаційна система і завдання формування Українського національного біографічного архіву // Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 467–481.

5. Ляшко С.М. Структура дефініції в біографістичній // Українська біографістика. Зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 27–35.

6. Кипріянович Г. Люблінський словник: Ucrainica // Українська біографістика. Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 204–206.

7. Попик В.І., Романова Н.П. Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника // Українська біографістика. Зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 18–34.

8. Тимченко В.М. Порівняльна характеристика польської та австрійської біографічної довідкової літератури. // Українська біографістика. Зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 4 (в цьому збірнику).

9. Романова Н.П. Польський біографічний словник (Polski Słownik Biograficzny). Принципи побудови. Ucrainica // Українська біографістика. Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 175–200 (до статті додано переклади Передмови до 1-го тому ПБС (1935) та кількох біографічних статей про українських діячів з нього).

10. Корибит С. (Дашкевич Я). Рецензія на Polski Słownik Biograficzny тт. 8–9. – Wrocław–Kraków–Warszawa, 1959–1961 // Українська біографістика. Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 201–203.

11. Ляшко С.М. З історії гуртка В.Б. Антоновича по укладанню українського біографічного словника // Українська біографістика: Зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2.

12. Биографический словарь профессоров и преподавателей Харьковского университета. – Б.м., Б.г., ГХ., 1905.

13. Биографический словарь бывших питомцев Первой Харьковской гимназии за истекшее столетие: 1805–1905. – Х., 1905.

14. Павловский И.Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века – Полтава, 1912.

15. Аристов М.Я. Карпато-русские писатели – М., 1916. – Т. 1.

16. Гришевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К.: Наук. думка, 1991–2000. – Т. 11: Показчик імен / Укладачі М.М. Капраль, Я.О. Федорук. – К., 2000. – 520 с.

17. Постійна комісія УАН – ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933: Документи. Матеріали. Дослідження / Автор-впорядник С.М. Ляшко. – К., 2003.

18. Українська Загальна Енциклопедія: Книга знання / За ред. д-ра Івана Чаковського. У 3-х т. – Львів–Станіславів–Коломия, 1930–1935.

19. Романів О. Повгий., тернистий шлях українства до самопізнання // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні. – Л., 1993. – Т. 1. – С. XI–XII.

20. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця україн-

ської еміграції між двома світовими війнами. – Прага, 1942.

21. *Полєк В.Т.* Біографічний словник Прикарпаття // Українська біографістика: Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 136–138.

22. *Ротач П.П.* Доля «Літературної Полтавщини» // Українська біографістика: Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 141–143.

23. *Валевский А.Л.* Основания биографии. – К., 1993.

24. *Валевский А.Л.* Биография как дисциплина гуманитарного цикла // Лица: Биограф. альманах. – М.: СПб., 1995. – № 6.

25. *Лосиевский И.Я.* Научная биография писателя: Проблемы интерпретации и типологии. – Х., 1998.

26. Листування НАН України з Міністерством культури і туризму України. – Поточний архів Президії НАН України.

27. Література та культура Полісся. Вип. 1–15. – Ніжин, 1990–2001.

28. Викладачі Ніжинської вищої школи. Біобібліогр. покажчик. У 3-х ч. – Ніжин, 1998–2000.

29. *Верстюк В.Ф., Осташко Т.С.* Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. – К., 1998.

30. *Войтович Л.В.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX–початок XVI ст.): Склад, суспільна і політична роль: Історико-генеалогічне дослідження. – Л., 2000.

31. *Ганіткевич Я.* Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: Біографічні нариси та бібліографія. – Л., 2002.

32. Народжені Україною. Меморіальний альманах. У 2-х т. / Золоті імена України /. – К., 2002.

33. Книжкові джерела української біографістики в фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Упорядн.: *Т.В. Кириленко, Н.І. Мельник, О.М. Яценко*). – К., 2004.

34. Матеріали до Українського біографічного словника: Вип. 1. Короткі біографічні довідки. «А». – К., 2006.

35. *Сарбей В.Г., Москвич Л.Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.): Життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. – К., 1998.

36. *Мельник Я.І.* З останнього десятиліття Івана Франка. – Л., 1999.

37. *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм. Складний світ Агатангела Кримського. – К., 2000.

38. *Матяш І.Б.* Особа в українській архівістиці. Біографічні нариси. – К., 2001.

39. *Матяш І.Б.* Зірка першої величини: Життєпис К.М. Грившецької. – К., 2002.

40. *Романюк М.М.* Оратаї журналістської ниви: Українські редактори, видавці, публіцисти. – Л., 2002.

41. *Смолій В., Степанков В.* Богдан Хмельницький. – К., 2003.

42. Український біографічний словник: історія і проблематика створення. Матеріали науково-практичної конференції. (Львів, 8 жовт-

ня 1996 р.). – Л., 1997.

43. Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень: Харківський історіографічний збірник. – Х., 2003. – Вип. 6.

44. Енциклопедія Української Діаспори / Гол. ред. Василь Маркусь. – Київ–Нью-Йорк–Чикаго–Мельбурн, 1995. – Т. 4 (Австралія–Азія–Африка).

45. *Чишко В.С.* Основні принципи створення Українського біографічного словника // Українська біографістика. Зб. наук. праць. Вип. 2. – К., 1999.

46. *Попик В.І.* Проблема відображення в українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження // Українська біографістика. Зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 18–29.

47. *Попик В.І.* Проблеми формування електронного Українського біографічного архіву // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 12. – С. 103–107.